

UTL 511
BÖLÜM 12

ULUSLARARASI EKONOMİK SORUNLAR

Bu bölümde genel olarak,

- Kuzey-Güney Diyalogu,
- Az gelişmiş ülkelerin ihracat gelirlerindeki istikrarsızlıklar,
- Dış borçlar,
- Mali krizler
- Dış ticaret hadlerinin uzun-dönemde tarım ürünü ihracatçıları aleyhine değişmesi

gibi konular ele alınacaktır.

Dünya Bankası, ülkeleri kişi başına gelirlerine göre dört grupta sınıflandırıyor: *Düşük gelirli ülkeler, alt-orta gelir grubundaki ülkeler, üst – orta gelir grubundaki ülkeler ve yüksek gelir grubundaki ülkeler.* Her yıl yenilenen bu sınıflandırmayı yaparken ülkelerin kişi başına GNI düzeyine (Gayrisafi ulusal geliri) ve grupları sınıflandırırken de SDR(IMF`nin hesap birimi Özel Çekme Hakları) deflatörünü kullanarak ayarladığı yıllık enflasyon oranına bakıyor.

Özel çekme hakları (SDR) (İngilizce: Special Drawing Rights), Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından 1969 yılında meydana getirilmiş uluslararası bir rezerv para birimidir ve aynı adı taşıyan ayrı bir departman tarafından çıkartılır.

Bu çerçevede 2019 yılı sınıflandırmasını 2018 yılıyla karşılaştırmalı olarak bir tabloda gösterelim (kaynak: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2019-2020>)

Gelir Grubu (USD)	2018	2019
Düşük Gelirli Ülkeler	< 996	< 1.025
Alt orta Gelirli Ülkeler	996-3.895	1.026-3.995
Üst orta Gelirli Ülkeler	3.896-12.055	3.996-12.375
Yüksek Gelirli Ülkeler	> 12.055	> 12.375

Bu yeni gruplandırmaya göre 2018’de 13.040 Dolar kişi başına geliri olan Arjantin 2019’da 12.370 Dolara düştüğü için yüksek gelirli ülkeler grubundan üst orta gelirli ülkeler grubuna düşmüş bulunuyor.

2013 yılında dünyada ortalama kişi başına gelir 10.884 dolar iken Türkiye'de 12.480 dolardı. Türkiye, o yıllarda orta gelir tuzağından çıkıp yüksek gelirli ülkeler kategorisine geçmek üzereydi. Fed'in parasal genişlemeyi kısıma kararıyla bütün görünüm değişti. Yapısal reformları yapamayan Türkiye, dünyada ortalama kişi başına gelirin 11.570 dolara yükseldiği 2019 yılında 9.027 dolara düşen kişi başına geliriyle yıllardır bulunduğu üst – orta gelirli ülkeler grubunda kalmaya devam ediyor.

nce likidite bolluğu ve gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırım iştahi (2000 – 2008) sonra da parasal genişleme ve gelişme yolundaki ülkelerin sunduğu yüksek getiriden yararlanan ama bu dönemlerde yapısal reformlarını yapamayan Türkiye'nin içinde bulunduğu durum gelişme yolundaki ülkelerin pek çoğunda (Brezilya, Arjantin, Meksika gibi) rastlanan bir durumdur.

Bu kısır döngüyü kırabilen in, Kore, Estonya gibi ülkelere Romanya da eklenmek üzere görünüyor (Eğilmez, 2020)

KUZEY-GÜNEY DİYALOĞU

- 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında, eski sömürgelerin bağımsızlığına kavuşması ile dünyadaki az gelişmiş ülkelerin sayısında hızlı bir artış oldu. Siyasi bağımsızlıklarını elde ettikten sonra bu ülkeler yoğun biçimde kalkınma çabasına giriştiler.
- Ancak az gelişmiş ülkeler, kısa sürede geçerli uluslararası ekonomik düzeni, iktisadi kalkınmalarına yardımcı olmadığı, tersine gelişmiş ülkelerle aralarındaki açığın daha da büyümesine neden olduğu gerekçesiyle, eleştirmeye başladılar. Sanayileşmiş ülkeler daha çok dünyanın kuzey yarı küresinde, az gelişmiş ülkeler de güney yarı kürede buldukları için bu iki grup arasındaki tartışmalara **Kuzey-Güney Diyalogu** adı verilir.

- Güney'in yürürlükteki uluslararası ekonomik düzen konusunda duyduğu hoşnutsuzlukları, Kuzey'le aralarındaki refah farkının giderek büyümesi, mal ihracı ve ithali ile teknoloji ve mali kaynak sağlanması yönlerinden Kuzey'e bağımlı olunması gibi nedenlerden ileri geliyordu.
- Ayrıca yürürlükteki ekonomik ve siyasal düzenin temelini oluşturan uluslararası kuruluşlar da Kuzey'in etki ve denetimi altında bulunuyordu.

- Az gelişmiş ülkeler bu düşüncelerle, Kuzey'le aralarında eşit ve hakça ilişkilere dayalı, yoksulluğu yeryüzünden kaldırmayı amaçlayan ve Güney'in ekonomik yönden kendi kendine yeterli duruma gelmesini sağlayacak bir "yeni uluslararası ekonomik düzen" (new international economic order) yaratılmasını savunmaya başladılar.
- Böyle bir düzen her şeyden önce, geçerli ekonomik ve siyasal güç yapısının değiştirilmesini ve az gelişmiş ülkelerin dünya ekonomisinde daha etkin bir rol oynamasını gerektirecekti.

1. Klasik Uluslararası Büyüme Teorisi

- Az gelişmiş ülkelerin en önemli eleştirilerinden birisi, klâsik uluslararası büyüme teorisine yöneltildiği. Bu teoriye göre, dünya ekonomisinin büyümesi için her şeyden önce "merkez"i oluşturan sanayileşmiş ülkelerin (Kuzey), sürekli ve istikrarlı biçimde gelişmesine gerek vardır. Çünkü, merkezde başlatılan büyüme, otomatik biçimde "çevre"ye (periphery) yayılacak ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını hızlandıracaktır.
- Büyümeyi sağlayıcı etkilerin çevreye yayılması ise şöyle bir mekanizma ile açıklanır: Kuzey'deki büyüme, bu ülkelerde ücretlerin yükselmesine ve Güney'in mallarına talebin artmasına neden olur. Güney, hızlı nüfus artışı ve düşük Ücret düzeyleri dolayısıyla, emek yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

- Böylece az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelere emek yoğun mallar ve işlenmemiş hammaddeler ihraç ederken, gelişmiş ülkeler de üretimlerini yoğun sermaye ve ileri teknoloji gerektiren endüstrilere doğru kaydırırlar. Bu mekanizma, uluslararası serbest mal ve faktör hareketleriyle desteklenince, dünya ekonomisi karşılaştırmalı üstünlük modeline uygun bir gelişme sürecine girer.
- Fakat geçen zaman bu iyimser tahminlerin gerçekleşmediğini ortaya koydu. Sanayileşmiş ülkelerdeki hızlı refah artışına karşın Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya yayılmış az gelişmiş ülkelerde yoksulluk ve sefalet önlenemedi. Bu ülkeler dünya nüfusunun üçte ikiden fazlasını oluştururken dünya sanayi üretiminden aldıkları pay beşte birin bile altında kalmıştı.

2. Bağlantısız Ülkeler Hareketi

- Yukarıda belirtildiği gibi, geçerli düzenden hoşnut olmayan az gelişmiş ülkeler, 1960 başlarından itibaren kendi sorunlarına daha çok yer veren, eşit ilişkilere dayalı, adil bir yeni uluslararası ekonomik düzen kurulması için çalışmalarına başladılar. Bu arada Kuzey'e karşı ortak isteklerine güç katmak amacıyla zaman zaman bir araya geliyorlardı.
- Bu yönde atılan adımlardan birisi, günün koşulları içinde hiçbir askeri ittifaka (NATO'ya ve Varşova Paktı'na) bağlı olmayan Üçüncü Dünya Ülkelerinin oluşturdukları "Bağlantısız Ülkeler" (Non-Aligned Countries) hareketidir. Bu hareket ilk ortaya çıktığı 1961 yılında yeryüzünden sömürgeciliğin kaldırılması, egemen ülkelerin iç işlerine karışmama, barış içinde bir arada yaşama ve Birleşmiş Milletler Teşkilatının güçlendirilmesi gibi ilkeler üzerinde durmuş, kalkınma sorunlarına ise o derece ağırlık verilmemişti. Oysa daha sonraları ekonomik alandaki istekler ağırlık kazandı.

- Bu ülkeler, uluslararası ekonomik düzenden duydukları memnuniyetsizlikler karşısında, sayıları da hızla artmakta olduğundan, kendi sorunlarını dile getirmek amacıyla dikkatlerini Birleşmiş Milletler'e yönelttiler. Bu, o zamana göre yeni bir siyasal taktik denemesi oluyordu.
- Bu girişimlerin ilk sonuçlarından biri, 1960'lı yılların, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından "Birinci Kalkınma On-yılı" (First Development Decade) olarak ilan edilmesi ve bu ülkelerin kalkınmalarına katkı için bir programın benimsenmesi olmuştur. Sözü edilen programda az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarıyla ilgili olarak sanayileşmiş ülkelere, örneğin şu gibi istekler öne sürülüyordu: Az gelişmiş ülke ihracat mallarının fiyatlarını istikrarlandırmak, piyasaları bu ülkelerin sanayi mallarına açmak ve bu ülkelere daha uygun koşullardan sermaye transferi sağlamak, gelişmekte olan bölgelerde işletilen hammadde kaynaklarından daha büyük bir gelir payını ev sahibi ülkeye bırakmak, vs.

3.UNCTAD'ın Kuruluşu ve Faaliyetleri

- "Birinci Kalkınma On-yılı"nın kabulü ve bununla birlikte bir program belirlenmesi, Birleşmiş Milletler'in ilgi konusunun güvenlik sorunlarından uluslararası kalkınma konularına kayması anlamına gelir. Yukarıda belirtildiği gibi bu değişme, 1950'li ve 1960'lı yıllarda, örgüte üye az gelişmiş ülkelerin sayısındaki hızlı artışın bir sonucu idi.
- Bu sırada az gelişmiş ülkeler, sayıca çoğunlukta oldukları, gelişmiş ve az gelişmiş tüm üyelerin eşit oya sahip bulunduğu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, sırf kendi kalkınma sorunlarını görüşmek üzere özel olarak toplanması talebinde bulundular. Bu istek 1964 yılında gerçekleşti ve ilk Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) bu tarihte Cenevre'de toplandı.

- UNCTAD, her dört yılda bir toplanarak Kuzey ile Güney arasında uluslararası ekonomik konuların savunulduğu bir forum rolü oynar. Ticaret ve Kalkınma Kurulu (Trade and Development Board) adlı sürekli bir organa sahiptir. Bu kurul, az gelişmiş ülkeleri ilgilendiren tüm konularda çalışmalar yaparak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na rapor eder. Ayrıca çeşitli alanlarda faaliyet gösteren özel komiteleri bulunur. UNCTAD'ın Cenevre'de daimi bir Sekreteryası vardır. Örgüt, aynı zamanda dünya ticareti ve az gelişmiş ülkelerle ilgili olarak yayın yapmaktadır.

- Kısacası, UNCTAD (tek-ülke, tek-oy özelliği dolayısıyla) az gelişmiş ülkelerin denetimi altında olan bir kuruluştur. Az gelişmiş ülkeler örgüt içinde az çok birlikte hareket etme olanağına sahiptirler. UNCTAD'ın ilk Genel Sekreterliğine Arjantinli ünlü iktisatçı Raul Prebisch seçilmiştir. GATT ve IMF gibi kuruluşlara sanayileşmiş ülkelerin egemen olmaları dolayısıyla, az gelişmiş ülkeler bunu dengelemek üzere kendi denetimleri altındaki kuruluşlara şiddetle gerek duymakta idiler.

- Fakat, bugüne kadar UNCTAD toplantılarından alınan sonuçlar beklenenin çok gerisinde kalmıştır. Bunların içinde en önemlisi, 1968 yılında Yeni Delhi'de yapılan ikinci toplantıdır. Bu toplantıda az gelişmiş ülkelerin ihraç edecekleri bazı sanayi ürünlerine sanayileşmiş ülke piyasalarında düşük gümrük tarifeleri uygulanmasıyla ilgili Genel Preferanslar Sistemi (Generalized System of Preferences-GSP) kabul edilmiştir. Gerçekte bu programlardan az gelişmiş ülkelerin sağladıkları yararlar da hiçbir zaman önemli boyutlarda olmamıştır.

- UNCTAD'ın yeteri ölçüde etkinlik kazanamamasında belki de en önemli bir neden de, Örgütün oy verme yapısıyla ilgilidir. Bu konuda üye ülkelerce benimsenen kural, "onaylanma" (concensus) ilkesidir. Buna göre UNCTAD kararları, bunları onaylamayan ülkeler bakımından bağlayıcı olmaz. Dolayısıyla uluslararası ekonomik düzeni değiştirmeye yönelik olarak alınacak bir karar, ancak gelişmiş ülkelerce desteklenirlerse uygulama olanağı bulabilir.

4. 1970'li Yılların Başları: Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen

- Önceki dönemlerde ilerlemelerin sınırlı kalmasına karşın 1970'li yılların başlarında az gelişmiş ülkeler daha kapsamlı bazı istekler öne sürdüler. Örneğin 1970'li yıllar Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından "İkinci Kalkınma On-Yılı" (Second Development Decade) ilan edildi ve sanayileşmiş ülkelere daha fazla dış yardım vermeleri ve yeni kolaylıklar sağlamaları istendi.

- Güney'in kendi gücüne duyduğu güven, 1974 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 6. özel toplantısıyla doruğa ulaştı. Toplantıda az gelişmiş ülkeler, sanayileşmiş ülkelerden kalkınmayla ilgili geniş kapsamlı taleplerde bulundular. Sonunda bir Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (New International Economic Order-NIEO) kurulması kararı alındı. Hatta, bu kararlar birlikte yapılacak işleri gösteren bir de Deklarasyon ve Eylem Plânı benimsendi.

- Dünya Petrol Buhranı, az gelişmiş ülkelerin uluslararası ekonomik ve siyasal ilişkilerdeki gücünü artırarak Güney için önemli bir fırsat yaratmıştı. Fakat 1980 başlarından itibaren petrol fiyatlarındaki düşüş ve OPEC'in etkinliğinin azalması, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in kurulması yolundaki girişimleri kuşkusuz ki çok olumsuz yönde etkilemiştir.

- Aslına bakılırsa, bu konudaki çalışmaların başarısı için gerekli koşullardan en önemlisi, az gelişmiş ülkeler arasında sıkı bir birlik, beraberlik ve dayanışma sağlanmasıdır.
- Oysa az gelişmiş ülkeler arasında siyasal ve ekonomik konularda büyük anlaşmazlıklar süregelmektedir. Hatta bu görüş ayrılıkları zaman zaman sıcak savaflara bile yol açmaktadır. Sekiz yıl süren İran-İrak savaşı, Irak'ın komşusu, petrol zengini Kuveyt'i işgali bunun bazı örnekleridir. O bakımdan Güney'i oluşturan ülkeler arasında, uzak veya yakın bir gelecekte ileri bir dayanışma sağlama olasılığının yüksek olmadığı bir gerçek olarak gözüküyor.

- Güney'in tersine, Kuzey ülkeleri arasında oldukça büyük bir birlik ve dayanışma vardır. Bu ülkeler gerek OECD içinde, gerekse başlıca sanayileşmiş ülkelerin devlet veya hükümet başkanlarının katılmalarıyla yapılan zirve toplantılarında (Yediler Grubu toplantıları gibi), belirli uluslararası konularda ortak görüşler belirlemekte ve birlikte hareket etme olanağı bulmaktadırlar. Ayrıca Sosyalist sistemdeki çözümler ve dünyadaki blokların ortadan kalkması, bağlantısız ülkeler hareketinin dayandığı temeli de ortadan kaldırmıştır. Bugün geçmişteki üç boyutlu dünyadan tek boyutlu bir dünyaya geçilmiştir.

- Gerçek şudur ki, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen kararının alınmasından sonra Kuzey-Güney ilişkilerinde önemli bir değişme olmamıştır. 1974'den sonra iki grup ülke arasında çeşitli toplantılar yapılmış ve çok sayıda öneri ortaya atılmıştır. Ancak alınan kararların gerçekleştirilmesi yönünde önemli bir ilerleme sağlanabilmiş değildir. Kısacası bu hareket bugün için başarıya ulaşmış olmayıp büyük ölçüde güncelliğini de yitirmiştir.

5. Yeni Binyıl Kalkınma Hedefleri

- Birleşmiş Milletler'e üye olan 192 ülke tarafından 2015'e kadar yerine getirilmesi planlanan sekiz hedef belirlemiştir. Bu hedefler, Eylül 2000'de Birleşmiş Milletler'in New York Binyıl Zirvesi'nde resmileştirilmiştir.

- Hedefler

- Aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi.
- Evrensel ilköğretimin sağlanması.
- Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların ekonomik yönden güçlendirilmesi.
- Çocuk ölüm oranının azaltılması.
- Anne sağlığının iyileştirilmesi.
- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi.
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması.
- Kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin geliştirilmesi.

TARIM ÜRÜNLERİNİN ULUSLARARASI TİCARETİ

- Tarım, gelişmiş veya az gelişmiş olsunlar, tüm ülkelerde en fazla korunan kesimlerden birisidir. Bu yoğun koruma ve desteklemeler, daha çok tarım kesiminin özelliklerinden kaynaklanır. Tarımsal üretim, toprak ve iklim koşullarının dolaysız etkisi altında olup büyük değişmeler gösterir.

- Esnekliği düşük bir talep yapısı karşısında üretimdeki değişmeler, fiyatlarda ve buna bağlı olarak da üreticinin gelirlerinde önemli dalgalanmalar doğurur. Diğer yandan tarım kesimi tüketicilerin gıda ihtiyacını karşılayan temel kaynak durumundadır. O bakımdan hükümetler hem çiftçilerin gelirlerini istikrarlandırmak, hem de tüketicileri korumak amacıyla tarımsal desteklemelerde bulunmak gereğini duyarlar.

- Tarım ürünlerinin dünya ticaretini düzenlemek, bu ürünlerin ihracatçısı durumundaki az gelişmiş ülkelere dengeli bir gelir sağlamak ve ithalâtçı ülkelerde mal arzının gelecekteki belirsizliklerini gidermek gibi amaçlarla yapılan uluslararası mal anlaşmaları vardır. Bu düzenlemeler konusunda asıl istek, uluslararası tarım ürünleri piyasalarında istikrarsızlıklarla karşı karşıya olan az gelişmiş ülkelere gelir.
- Aşağıda tarım ürünleri konusunda yapılan uluslararası mal anlaşmaları gözden geçirilecektir. *Bu anlaşmalar, tampon stoklar programı, uluslararası üretim kotaları ve ihracat kotaları biçiminde olmaktadır.*

1. Uluslararası Mal Anlaşmaları

- Uluslararası mal anlaşmaları (international commodity agreements), belli bir tarım ürününü ihraç eden başlıca ülkelerle önemli tüketici durumdaki ülkeler arasında, o malın uluslararası piyasasını düzenlemek üzere yapılan anlaşmalardır.

Temel amaçları,

- ilgili malların fiyatlarını istikrarlandırmak,
- alıcı ülkelere belirli bir fiyat garantisi vermek veya
- fiyatı yükselterek üretici ülkelere daha dengeli bir gelir sağlamak

biçimindedir.

- *Uygulamada uluslararası mal anlaşmalarının başlıca iki şekilde yapıldığı görülür. Bunlar, tampon stok programlarıyla uluslararası üretim ve ihracat kotalarıdır. Bu programları incelemeye geçmeden önce belirtmek gerekir ki, bugüne kadar on'dan çok madde üzerinde sayılan kırkı aşan anlaşma yapılmıştır. Fakat bunların çoğu uzun ömürlü olmamıştır. Tarımda kahve, kakao, kauçuk ve şeker ile madencilikte kalay, göreceli yönden başarılı olanlara örnek gösterilebilir.*

a. Tampon Stoklar Programı

- İlgili malın dünya fiyatı belirli bir düzeyin altına düşme eğilimi gösterdiğinde, bu malın piyasadan satın alınıp stoklanması ve belirli bir düzeyin üzerinde yükseldiğinde de stoklardan satış yapılmasını öngören düzenlemelerdir. Programın uygulanmasını gerçekleştirmek için uluslararası bir organın kurulması ve bunun yeterli bir bütçeyle donatılması gerekir.
- Uygulamada tampon stok programının en başarılı örneklerinden birisi Uluslararası Kalay Anlaşması'dır (International Tin Agreement). Bu programların finansmanına katkıda bulunmak amacıyla IMF bünyesinde oluşturulan bir Tampon Stok Finansman Kolaylığı Hesabı bulunur.

b. Uluslararası Üretim Kotaları ve İhracat Kotaları

- Uluslararası mal anlaşmalarının ikinci amacı ihracat fiyatlarının yükseltilmesidir. Bu amaç, ancak üretim veya ihracat kotaları ile gerçekleştirilebilir. Uluslararası üretim kotalarında, belirli tarım ürünlerinin dünya arzının, talebi aşması nedeniyle, fiyatlardaki düşmeyi önlemek veya arzı talebe göre kısıtlayarak fiyatların yükselmesini sağlamak gibi amaçlar güdülür.

b. Uluslararası Üretim Kotaları ve İhracat Kotaları

- Bunu gerçekleştirmek üzere, başlıca üretici ülkeler arasında üretim veya ihracat anlaşmalarının yapılması söz konusudur. Bu anlaşmalarda hem toplam mal hacmi, hem de her ülkenin kotası belirlenir.
- Aslında, bir grup ülkenin aralarında anlaşarak üretimi sınırlandırmaları temelde, bir üretici karteli oluşturmak demektir. Dolayısıyla kartellerin özellikleri bu tür uygulamalarda da görülür. Örneğin, bunların fiyat artışlarında başarılı olabilmeleri için tüketici ülkelerde ikame mallarının bulunmaması (malın talep esnekliğinin düşük olması), malların homojen olması, üretim hacminin kolaylıkla ayarlanabilmesi, vs. gerekir. Nihayet, anlaşmaya üye ülkeler de kota sınırlarının dışında üretim yapmaktan kaçınmalıdırlar.

- Yukarıda belirtilen koşullara tam olarak uyan mallar bulmak oldukça güçtür. Kartelleşmeye en elverişli mallardan biri petroldür. Bu alandaki en önemli kartel olan OPEC bile zamanla etkinliğini önemli ölçüde yitirmiştir.
- Üretim kotalarının doğurduğu sorunlar karşısında uluslararası mal arzını sınırlandırmak için üretim kotaları yerine daha çok ihracat kotaları kullanılır. Burada, uluslararası bir anlaşma ile her ülkenin ihraç edeceği miktar sınırlandırılır. Ülkeler, ihracat kotalarını karşılamak için ne ölçüde üretim yapacaklarına kendileri karar verirler. 1962'de imzalanan Uluslararası Kahve Anlaşması ile 1972 tarihli Uluslararası Kakao Anlaşması bu tür düzenlemelerin örnekleridir.

- Tarım ürünlerinin uluslararası ticareti, ülkelerin yaygın olarak uyguladıkları destekleme politikaları dolayısıyla pek çok engelle karşı karşıyadır. Ülkeler bu destekleme politikalarından vazgeçmek istemedikleri için tarım ürünleri, GATT çerçevesinde yapılan dünya ticaretini serbestleştirme çabalarının dışında tutulmuştur.

- Tarım ürünlerinin uluslararası ticaretinin serbestleştirilmesi konusu ilk kez Tokyo Görüşmeleri'nde gündeme alınmış, fakat kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. Uruguay Görüşmeleri'nde ise konu ağırlıklı olarak tartışılmış ve ABD ile AB arasındaki görüş ayrılıklarının temelini oluşturmuştur. ABD, tarımsal sübvansiyonların kaldırılmasını önerirken AB buna karşı çıkmıştır. Yoğun tartışmalar dolayısıyla Uruguay Toplantıları planlanandan üç yıl daha uzun sürmüştür. Sonunda bir anlaşmaya ulaşılabilmiş ve tarımsal sübvansiyonların sınırlı ölçüde kaldırılması benimsenmiştir.
- Tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi, Doha toplantısının önemli gündem maddelerinden biridir.

İHRACAT GELİRLERİNDEKİ İSTİKRARSIZLIKLAR

- Az gelişmiş ülkelerin ihracatı çoğunlukla birkaç geleneksel tarım ürününden oluşur. Başka bir deyişle, ihracatta büyük bir mal yoğunlaşması vardır. İhracatın yapısındaki bu özellik döviz gelirlerinde büyük düzensizliklere yol açar ve dolayısıyla iktisadi kalkınmayı da çok olumsuz yönde etkiler.
- İhracattaki dalgalanmanın bir nedeni tarımsal üretimin özelliklerinden ileri gelir. Tarımsal üretim büyük ölçüde, doğal olayların yol açtığı belirsizliğin etkisi altında bulunur. Örneğin bazı yıllar kuraklık, don, aşın yağışlar dolayısıyla üretim düşebilir, ya da tersine iklim koşullarının iyi gitmesi sonucu ürün tahmin edilenden fazla gerçekleşebilir. Bu gibi beklenmedik olaylar ihracatta istikrarsızlık doğurur.

- Diğer yandan, tarım ürünlerinin talep ve arz esnekliklerinin düşük olması da ihracat gelirlerindeki dalgalanmanın şiddetini artırır. Örneğin, talep esnekliği düşük olan bir malın arzındaki belirli bir artış, bu malın fiyatını yüksek ölçüde düşürür. (King Kanunu). Çoğu tarım ürünlerinde görülen durum budur.
- Uygulamada, az gelişmiş ülkelerin yarıya yakın bir kısmı ihracat gelirlerinin yüzde 50'den fazlasını kahve, kakao veya muz gibi yalnız bir tek maddeden sağlamaktadır. Gelirlerinin yüzde 60'ını, üçten az madde ihracından elde eden ülkeler ise tüm az gelişmiş ülkelerin dörtte üçünü oluşturur. Çok sınırlı sayıda birkaç madde üzerinde uzmanlaşmanın, döviz gelirlerinde istikrarsızlıklara yol açması doğaldır. Çünkü bir ürünün ihracatında ortaya çıkan düşüş diğerlerindeki artışlarla dengelenmemektedir.

- İhracat gelirlerindeki dalgalanma, ülkenin ödemeler bilançosu, enflasyon oranı ve ekonomik kalkınması üzerinde önemli etkiler doğurur. Bu ülkeler, genellikle yeterli ölçüde döviz rezervlerine sahip olmadıklarından, ihracat gelirlerinde görülen herhangi bir düşme, yurtdışından makine ve donatım ithalâtını azaltır ve böylece de sanayileşme programında önemli darboğazlara neden olabilir. Ayrıca, ihracat gelirlerindeki azalmalar, önce ihracat endüstrilerinden başlayarak, tüm ekonomide toplam reel gelirin düşmesine yol açar.
- İhracatta beklenmedik artışlar ise bu derece ciddi olmamakla birlikte, yine bazı sorunlara yol açabilir. İhracat dövizleri karşılığında emisyon hacminde ortaya çıkan genişlemenin ekonomide aşırı talep şişkinliği yaratarak enflasyonu körüklemesi buna bir örnektir.

- İhracat gelirlerinde görülen düzensizlikler, az gelişmiş ülkeleri bir yandan iç sanayileşme yönünden belirli politikalar izlemeye zorlarken, diğer yandan da uluslararası alanda bazı girişimlere yöneltmiştir. İç sanayileşme açısından, az gelişmiş ülkeler özellikle geçmiş dönemlerde gümrük tarifeleri, kotalar ve öteki kısıtlamalarla korunan, çeşitlenmiş bir ekonomik yapı oluşturmayı öngören ithalât ikamesine dayalı kalkınma modelleri benimsemişlerdi.

- Böylece, uluslararası uzmanlaşmaya daha az yer vermeleri karşılığında ihracat gelirlerindeki belirsizliği bir ölçüde azaltmayı amaçlıyorlardı. Ancak bu politikalar kaynak etkinliği, enflasyon ve döviz gelirleri açısından ülkeleri ekonomik darboğaza sokmuştu. O yüzden daha sonraları bunlarda değişiklik yapılarak ihracata dönük modellere ağırlık verilmeye başlandı.

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE İHRACAT GELİRLERİNDEKİ DALGALANMANIN ETKİLERİNİ GİDERMEK İÇİN ORTAYA ATILAN ÖNERİLER:

1. Dengeleyici Finansman Planları

- Az gelişmiş ülkelerde ihracat gelirlerindeki dalgalanmanın etkilerini gidermek için ortaya atılan önerilerden biri dengeleyici finansman programlarıdır (compensatory financing programs). Buna göre, ihracat gelirlerindeki beklenmedik düşmelere karşı sigorta görevi yapmak üzere, çeşitli ülkelerin veya uluslararası finansman kuruluşlarının katkıları ile, bir fon kurulmalıdır. İhracat gelirleri kendi denetimleri dışındaki faktörler nedeniyle bir veya birkaç yıl, belirli bir düzeyin altına düşen ülkelere bu fonlardan ödeme yapılmalıdır.

- Bu konudaki programların da iki tip olabilir. Şöyle ki, birincisinde tüm ihracat gelirleri belirli bir ortalama değerin altına düşenlere, ikincisinde ise bireysel ihraç ürünlerinden sağladıkları gelirleri minimum bir sınıra (referans değerine) inen ülkelere ödeme yapılması öngörülür. Uluslararası Para Fonu bünyesinde kurulan Telafi Edici ve Olası Durumlar Finansman Kolaylığı birinci programa, Lome Anlaşması çerçevesinde oluşturulan STABEX programı da ikinci programa örnektir.

2. Genel Preferanslar Sistemi (GPS)

- 1964 tarihinde Cenevre'de yapılan UNCTAD toplantısında az gelişmiş ülkeler, ihraç ettikleri başlıca sanayi ürünlerine, gelişmiş ülke piyasalarında gümrük indirimleri şeklinde tarife ödümleri verilmesini talep ediyorlardı. Bu istekler önceleri ABD gibi bazı sanayileşmiş ülkeler tarafından olumlu bir tepki görmemişti.

- Fakat az gelişmiş ülkelerin çabaları giderek semeresini verdi ve 1970'lerin başlarında birçok sanayileşmiş ülke kendi piyasalarında Üçüncü Dünya ülkelerinin ihraç ettikleri bazı sanayi malları ile az sayıdaki tarım ürünlerine tercihli (düşük oranlı veya tamamen gümrüksüz) tarife uygulamaya başladılar.
- Bu konuda ilk girişimde bulunulduğunda, tüm sanayileşmiş ülkelerin ortak bir tercihli tarife (preferans) plânı benimsemeleri öngörülüyordu. Programa "genel" preferanslar denmesinin nedeni bununla ilgilidir. Fakat gerçekte, gelişmiş ülkeler mal kapsamı, ödünlerden yararlanan ülkeler iç pazarı koruma önlemleri gibi yönlerden, oldukça farklı programlar uygulamaya koymuşlardır.

- Halen AB, ABD, Kanada, Japonya, Avustralya ve öteki kalkınmış ülke veya grupların, yurtiçi piyasalarında, az gelişmiş ülkelerin mallarına tanıdıkları genel preferans sistemleri vardır. Türkiye de AB ile gümrük birliği anlaşmasının bir gereği olarak az gelişmiş ülke sanayi mallarına karşı AB'nin genel preferans sistemini uygulamaya koymuştur.
- Sanayileşmiş ülke hükümetleri, uygulama sırasında da az gelişmiş ülke ihracatından zarara uğradığını öne süren yurt içi endüstrilerden gelen şikâyetler üzerine, söz konusu malları preferans listelerinden çıkartabilirler. Nitekim, özellikle 1974'lerden sonraki "yeni dış koruyuculuk" akımı çerçevesinde genel preferansların kapsamında önemli daraltmalar yapılmıştır.

EMEK YOĞUN SANAYİ MALLARINDA ARTAN KORUMACILIK

- Geleneksel olarak az gelişmiş ülkeler, sahip oldukları emek bolluğu ve düşük ücret avantajları dolayısıyla, emek yoğun sanayi dallarından karşılaştırmalı üstünlük elde etmişlerdir. Fakat gelişmekte olan ülkelerin sanayi malları ihracatında gelişmiş ülke piyasalarına serbestçe girebilmeleri, bu ülkelerin kalkınmaları açısından büyük önem taşır. Çünkü, dünya sanayi ürünleri ticaretine egemen olan pazarlar sanayileşmiş ülke piyasalarıdır.

- Oysa 1970'lerden sonra sanayileşmiş ülkelerde özellikle rekabetçi olmayan emek yoğun yurtiçi endüstrilere uygulanan koruyucu önlemler, bu mallar üzerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip az gelişmiş ülkeleri çok olumsuz yönde etkilemiştir. Daha önce belirtildiği gibi, bu endüstrilerin başında tekstil gelir. Ama, çelik, gemi yapımı, elektronik tüketim malları, TV cihazları, ayakkabı ve daha birçoğu bunlar arasında yer alır. Türkiye ile birlikte, Brezilya, Hong Kong, Kore, Meksika, Singapur gibi yeni sanayileşmekte olan ülkeler özellikle bu malların üretim ve ihracatında önemli bir atılım yapmışlardır. Az gelişmiş ülkelerin dışa açılmaya çalıştıkları bir dönemde böylesine bir korumacılık, bu ülkelerin dış piyasalara yönelmeleri açısından caydırıcı bir etki yapmıştır.

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN AĞIR DIŞ BORÇ YÜKÜ

- Az gelişmiş ülkelerin uluslararası alanda karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi kuşkusuz ki büyük dış borçlardır. Çoğunun tüketim malları ile birlikte, kalkınma için gerekli olan ham madde ve yatırım mallarını yurt dışından ithal etme zorunda bulunmaları bu ülkelerin dış kaynak ihtiyacını artırmaktadır. Sınırlı döviz gelirleri karşısında bu durum aşırı dış borçlanmanın başlıca nedenini oluşturmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin dış borç sorunlarının ortaya çıkmasındaki etkenler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- A. Petrol fiyatlarındaki artışlar
- B. Gelişmiş ülkelerde yaşanan durgunluk
- C. Reel faizlerdeki artışlar
- D. İlkel tarım ürünü fiyatlarının düşmesi
- E. Az gelişmiş ülkelerde uygulanan iç tüketime yönelik politikalar
- F. Az gelişmiş ülkelerde hazırlıksız başlatılan mali liberalleşme hareketleri

ULUSLARARASI MALİ KRİZLER VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

Küreselleşmenin yaygınlaştığı günümüzde mali krizler sık sık tekrarlanmaya başlamıştır. Mali krizlerden en çok etkilenenler de az gelişmiş ülkeler olmaktadır.

a. 1980 Uluslararası Bankacılık Krizi:

Az gelişmiş ülkeler ilk kez 1970'lerde ve ağır petrol faturalarını ödemek üzere uluslararası özel ticari bankalardan borçlanmaya başlamışlardı. Bazıları bu borçlarla önemli kalkınma hızı gerçekleştirmeyi de başarmıştı. Fakat 1980'lerin başında çoğu az gelişmiş ülke dış borç ödemelerini yerine getiremeyeceğini ilan etti. Bunların arasında bir petrol ihracatçısı olan ve petrol gelirlerine güvenerek aşırı dış borçlanmaya giden Meksika da vardı. Petrol fiyatları düşmeye başlayınca döviz gelirleri azalan bu ülke de borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmüştü. Böylece 1982 yılının ortalarında dünyada ciddi bir "dış borç krizi" ortaya çıkmış oluyordu. Bu borçlar daha çok uluslararası bankalardan sağlanmış olduğu için buna **uluslararası bankacılık krizi** de denmektedir.

- 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'ların başlarında yapılan dış borç erteleme anlaşmaları ile özellikle orta gelir düzeyindeki az gelişmiş ülkeler bakımından uluslararası bankalarla olan dış borç sorunu çözüm yoluna girmiştir.
- Söz konusu ülkeler böylece borç servislerini düzenli bir biçimde yerine getirmeye ve yeni borçlar için de tekrar uluslararası piyasalara çıkmaya başlamışlardır.
- Bununla birlikte, en düşük gelir düzeyindeki az gelişmiş ülkelerin dış borç sorunlarına henüz uygun bir çözüm getirilebilmiş değildir.

b. 1990 'lardan Sonra Dünyadaki Diğer Mali Krizler ve nedenleri:

Bankacılık krizinin etkileri tam atlatılmadan' az gelişmiş ülkeler bu kez de özellikle kısa vadeli sermaye giriş ve çıkışlarından kaynaklanan uluslararası mali krizlerle karşı karşıya kaldılar.

- 1994 ve 1995 Meksika Krizi,
- 1997-1999 Güney Doğu Asya Krizi,
- 1998 Rusya Krizi,
- 1999 Brezilya Krizi,
- 2002 Arjantin Krizi

bunlardan bazılarıdır. Bu arada *Türkiye de 5 Nisan 1994 Krizi'nden sonra 2000 Kasım ve Şubat 2001 Krizleri gibi tarihinin belki de en ağır ekonomik bunalımlarını yaşamak zorunda kaldı. 2008 yılında ise Küresel Mali Kriz yaşanmıştır.*

2008 Küresel Mali Krizi: Bu krizin diğerlerinden önemli bir farkı vardır. Öncekiler belirli bir bölge veya ülkede baş göstermiş ve etkileri daha çok o yörelerde sınırlı kalmıştır. 2008 krizi ise küresel niteliktedir. İpotekli konut kredisi bankalarında ortaya çıkan kriz önce ABD mali sistemini etkilemiş oradan da tüm dünyaya yayılmıştır. Bu kriz reel sektörde de etkilerini göstermiş ve birçok ülkede büyüme negatife dönmüş, işsizlik oranında artışlar olmuş ve yoksulluk yaygınlaşmıştır.

2010 Euro Bölgesi Kamu Borcu Krizi: Kriz kamuya ait borçların ödenememesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Yunanistan, İrlanda İspanya, Portekiz ve İtalya en çok etkilenen ülkelerdir.

Söz konusu ülkelerde hükümetlerin kamu gelirlerinin çok üzerinde harcama yapmaları ve bütçe açıklarını iç ve dış borçlanma ile finanse etmeye çalışmaları krizin asıl nedenleri olup bu ülkelerin Euro alanına katılmış olmaları dolayısıyla bağımsız para ve kur politikası araçlarını kullanamamaları bir başka nedendir.

Yabancı Sermaye Akımları ve Ekonomik Krizler:

- Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan mali krizlerle günümüzde yaşanmakta olan mali liberalleşme arasında yakın bir ilişki olduğu birçok yazar tarafından kabul edilmektedir. Mali liberalleşme mali piyasalar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ve sermayenin yüksek getiri sağlamak üzere, ulusal sınır tanımadan dünya ülkeleri arasında serbest dolaşması anlamına gelmektedir.

- Günümüzde mali kreselleŖmenin yol açtığı ani ve Ŗiddetli fon akımları mali krizlerin sık sık ortaya çıkmasında ve yayılmasında önemli derecede etkili olmaktadır. Bununla birlikte, mali krizler için gerekli ortamı hazırlayanın etkenlerin yine de ülkelerin uyguladıkları makro ekonomik politikalardaki dengesizlikler olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Bu konuda, özellikle bütçe açıklarını yüksek faizli borçlanma ile finanse etmenin ve aŖırı deđerlenmiŖ kur politikaları izlemenin etkilerini vurgulamak gerekir.

Aşırı Değerlenmiş Ulusal Paralar

- Belirtmek gerekir ki, bir yandan yüksek faiz politikası, diğer yandan merkez bankasının döviz piyasasına müdahaleleri ile düşük kur politikası izlenmesi, kısa vadeli yabancı sermaye fonlarının ülkeye girişini özendirir. Ancak bunun için düşük kur politikasının kısa zamanda değiştirilmeyeceği konusunda yabancı yatırımcıların güven içinde olmaları gerekir. Çünkü yabancı sermayenin en çok endişe ettiği nokta, yüksek faiz gelirinden yararlanırken öngörülme­yen bir kur yükselişi dolayısıyla zarara uğrama olasılığıdır. Ülkenin geleneksel olarak istikrarlı bir kur politikası sürdürmesi (ulusal parası aşırı değerlenmiş olmasına karşın) yabancı sermayenin bu endişelerini bir ölçüde giderebilir.

- Kuşkusuz böyle bir ortamda örneğin ileride bir devalüasyon olasılığını sezinleyerek yabancı sermayenin ülkeden yoğun olarak kaçıışı, sonuçta bir mali kriz yaratmışsa bunun nedenlerini aynı zamanda içeride izlenen yanlış makroekonomik politikalarda aramak gerekir.
- Özetle, Satınalma Gücü Paritesi'ne göre içerideki yüksek enflasyona paralel olarak kurların yükseltilmesi ve bununla uyumlu faiz politikalarının izlenmesi kriz yaratan ortamın büyük ölçüde ortadan kalkmasına neden olur.

IMF'nin Kriz Politikaları

- Geçmiş uygulamalar geleneksel IMF politikalarının mali krizler karşısında çok başarılı olmadığını ortaya koymaktadır. Aslında IMF'nin, hem sağladığı kredilerle, hem koyduğu ilkeler ve yüklendiği gözetim fonksiyonu ile mali krizleri önlemek gibi temel bir görevi vardır.
- Gözetim fonksiyonu çerçevesinde yapılan danışma toplantılarında ilgili ülkenin tüm para, maliye, döviz, iç ve dış borçlanma, vs. gibi politikaları gözden geçirilir. İlgili ülkeye bir krizden kaçınmak için alınması gereken önlemler ve yapılması gereken politika değişiklikleri konusunda önerilerde bulunulur.
- İkinci olarak IMF kriz içindeki ülkelere kısa süreli mali yardım sağlar. Bu yardımlar da birçok yönlerden eleştirilebilir. Şöyle ki, geleneksel olarak IMF kredileri, kriz başladıktan sonra verilmiştir. Bu ise krizin ekonomiyi sarsıcı etkilerinin ortaya çıkması demektir.

- Ayrıca IMF'nin kredi verirken öne sürdüğü geleneksel "şartlılık ilkeleri" de kriz koşullarına uygun düşmemektedir. Kredi alan ülkenin harcama daraltıcı ve faizleri yükseltici politikalar uygulaması gibi koşulları yerine getirmesi toplam talebi daha da düşürerek içinde bulunduğu kriz ortamını daha da şiddetlendirebilir.
- Bundan da öte, IMF'nin açtığı krediler ülkeyi terk eden yabancı fonlara ödeme amacıyla kullanılır (merkez bankasının piyasada yaptığı döviz satışları ile). Bu ise birçok yönlerden sakıncalıdır. Önce, yabancı yatırımcılar bir kriz durumunda IMF'nin desteği ile fonlarını geri çekebileceklerini bilmenin rahatlığını yaşarlar. Böylece, verdikleri bir yatırım kararının riskini üslenmekten kurtulmuş olurlar. Bu ise onları dış yatırıma karar verirken gerekli özeni göstermemeye (moral hazard) yöneltebilir.

- Ayrıca, IMF kredileri krizden asıl zarara uğrayan yerli üreticilerin sorunlarına çare olmamaktadır. İçerdeki talep daralması ve faizlerdeki önemli yükselme dolayısıyla birçok firma zarara uğramıştır. Firmaların banka borçlarını ödeyemediği, iflasa sürüklendiği ve üretimlerini kısıtıldığı bu ortamda ülkede işsizlik de artmış ve yoksulluk yaygınlaşmış duruma gelir. IMF kredilerinin bu durumdaki ülke halkına pek az yararı dokunabilir.